

Razumevanje modernizma v novejši poljski literarni vedi

Lidija Rezoničnik

Ljubljanska cesta 3d, 1241 Kamnik, Slovenija
lidija.rezonicnik@gmail.com

Članek pregledno prikaže razvoj preučevanja in razumevanja poljskega modernizma. Poljska literarna kritika je koncepcijo modernega in modernosti konec 19. stoletja prevzela iz zahodnoevropskega prostora, termin modernizem pa se je v poljski literarni vedi pojavil v prvi polovici 20. stoletja. Sprva se je nanašal na literaturo na prehodu med 19. in 20. stoletjem – bodisi je označeval prvo fazo literature t. i. mlade Poljske bodisi se je nanašal na celotno mladopoljsko obdobje (1890–1918). Novejše literarnovedne študije (R. Nycz, W. Bolecki), zlasti po letu 1990, poljsko literaturo 20. stoletja obravnavajo s širše, anglosaksonske perspektive, pri čemer poljski modernizem postavljajo v kontekst srednje- oz. vzhodnoevropskega prostora in upoštevajo regionalne družbeno-politične in kulturno-zgodovinske dejavnike. R. Nycz, W. Bolecki in M. Dąbrowski med glavne značilnosti oz. specifične poljskega modernizma uvrščajo: neodvisnost in zavračanje utilitarne vloge literature, iskanje bistva oz. esencializem ter konflikt med sodobnostjo in modernizacijo. Zaradi cenzure in zapovedanega socialističnega realizma poljska modernistična literarna dela niso nastajala le na Poljskem, temveč tudi v izseljenstvu. Sodobna poljska literarna veda je obe veji združila, časovno pa modernizem razdelila na tri podobdobja: modernizem mlade Poljske, avantgardo in modernizem po letu 1945.

Ključne besede: poljska literarna veda / poljska književnost / literarne smeri / modernizem / avantgarda / mlada Poljska / Nycz, Ryszard / Bolecki, Włodzimierz

Periodizacijska oznaka literarni modernizem, v anglosaksonskem razumevanju pojma in v primerjavi z anglosaksonskimi literarnovednimi študijami, je na Poljskem, podobno kot v okviru slovenske literature in literarne vede,¹ postala predmet raziskav kasneje in – vsaj v začetkih – v

---

¹ V okviru slovenske literarne zgodovine je termin modernizem leta 1898 v kontekstu poezije Josipa Murna prvič uporabil Evgen Lampe, vendar se ta oznaka sprva ni širše uveljavila. Modernizem kot periodizacijska oznaka je postal predmet intenzivnejših raziskav v 80. in 90. letih 20. stoletja (Janko Kos, nato Jola Škulj, Aleš Debeljak). Danes je pojem v slovenski literarni vedi sicer sprejet, vendar se uporablja predvsem v kontekstu svetovne literature, medtem ko je slovenska literatura, zlasti v pedagoški

manjšem obsegu. Poleg tega je bil termin v okviru tradicionalne poljske literarne vede rabljen bodisi za splošno oznako novosti in »sodobnega značaja« nastajajočih del v primerjavi z literaturo 19. stoletja bodisi za oznako literarne smeri konca 19. in začetka 20. stoletja, ne pa tudi v širšem kontekstu literature 20. stoletja. Medtem ko je v okviru anglosaksonske literarne vede ameriški komparativist Harry Levin že v 60. letih predaval o tem, »kaj je bil modernizem« (*What was Modernism?*),² dobro desetletje kasneje pa je angloameriška literarna veda vzpostavila in utrdila periodizacijski pojem modernizem (Malcolm Bradbury in James McFarlane, Matei Calinescu, Peter Faulkner idr.),³ so se v poljski literarni vedi v 70. letih 20. stoletja šele pojavile prve razprave s predlogi, da bi na modernizem gledali širše (Jan Józef Lipski). Od 90. let dalje se pogosteje pojavljajo študije, ki se distancirajo od tradicionalne periodizacije in poljski modernizem obravnavajo v anglosaksonskem razumevanju. Takšen koncept razvijata zlasti Ryszard Nycz in Włodzimierz Bolecki, pri čemer slednji ugotavlja, da oznaka modernizem v poljski literarni vedi kljub vsemu še ni dokončno opredeljena:

Več kot sto let po pojavitvi termina »modernizem« v poljski literaturi ta termin še vedno nima niti ustaljene rabe niti ustaljenega pomena – takšnih, ki bi ju sprejeli poljski literarni zgodovinarji. Skratka, termin »modernizem« v poljski literarni zgodovini 20. stoletja povzroča dve težavi: 1) težavo glede pojma in 2) težavo glede predmeta.⁴ (Bolecki, *Modernizm* 29)

rabi, najpogosteje poimenovana s sintagmami, kot je »književnost po drugi svetovni vojni«, ali pa je, v okviru posameznih del oz. krajših obdobj, označena s tokovi oz. usmeritvami, gibanji ali žanri (Harlamov 2016: 26–31).

Gl. npr. Kos, Janko. »Modernizem in avantgarda«. *Sodobnost* 28.2 (1980): 120–129; Kos, Janko. »Konec modernizma I–IV«. *Sodobnost* 36.3–6/7 (1988): I 240–251; II 386–393; III 513–520; IV 655–662; Škulj, Jola. »Vprašanje formiranja pojma modernizem kot literarno periodizacijske oznake«. *Razprave [Razred 2]: Razred za filološke in literarne vede* 14 (1991): 245–260; Škulj, Jola. »Modernizem in modernost«. *Primerjalna književnost* 18.2 (1995): 17–30; Škulj, Jola. »Modernizem in njegove poteze v lirski, narativni in dramski formi«. *Primerjalna književnost* 21.2 (1998): 45–74; Debeljak, Aleš. *Postmoderna sfinga: kontinuiteta modernosti in postmodernosti*. Celovec; Salzburg: Wieser, 1989; Debeljak, Aleš. *Na ruševinah modernosti: Institucija umetnosti in njene zgodovinske oblike*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1999.

² Gl. Levin, Harry: »What was Modernism?« *The Massachusetts Review* 1.4 (1960): 609–630. JSTOR. Splet. 15. 12. 2016.

³ Gl. npr. Bradbury, Malcolm, in James McFarlane, ur. *Modernism: 1890–1930*. London: Penguin, 1976 (prva izdaja); Calinescu, Matei. *Five Faces of Modernity: modernism, avant-garde, decadence, kitsch, postmodernism*. Durham: Duke University Press, 1977 (prva izdaja); Faulkner, Peter. *Modernism*. London: Methuen, 1977 (prva izdaja).

⁴ »Po przeszło stu latach od pojawienia się w piśmiennictwie polskim terminu 'modernizm' termin ten nie tylko nadal nie ma ustabilizowanego zastosowania, ale nie ma

Tradicionalna periodizacija poljske literature

Tradicionalna periodizacija poljske literature, ki je nastala konec 19. stoletja in v 20. stoletju, je v veliki meri vezana na posamezne družbeno-politične dogodke v poljski zgodovini (neobstoj Poljske kot države, pridobitev samostojnosti l. 1918, obdobje med obema vojnama, nemška in sovjetska okupacija med 2. svetovno vojno, Ljudska republika Poljska po 1945; izseljevanje, literarno ustvarjanje v izseljenstvu) in je razdrobljena na krajša obdobja. Po literaturi *mlade Poljske* (*młoda Polska*, tradicionalna literarna periodizacija to obdobje umešča med letoma 1890–1918),⁵ literarna zgodovina umešča literaturo med obema vojnoma oz. literaturo Druge poljske republike (1918–1939; avantgarda in modernizem), nato literaturo med II. svetovno vojno. Temu v letih od 1945 do 1990 sledi literatura PRL/Ljudske republike Poljske oz. literatura po drugi svetovni vojni, ki jo sprva zaznamuje socialistični realizem (1949–1955), sledi »obnavljanje modernizma« in proti koncu 20. stoletja postmodernizem.⁶

Modernizem in starejša poljska literarna veda

V poljski literarni vedi se je Kazimierz Wyka sredi 20. stoletja med prvimi lotil natančnejše opredelitve termina modernizem kot periodizacijske oznake v literaturi. V študiji z naslovom *Poljski modernizem* (*Modernizm polski*, 1959) predlaga uporabo oznake modernizem v navezavi na prvo fazo literature *mlade Poljske*. Za ustvarjalnost mladopoljske formacije Artur Hutnikiewicz v monografiji *Młoda Polska* (15; 22; 28; 40–47) ugotavlja, da se je v poljski umetnosti konec 19. stoletja pojavila težja k individualnosti, domišljiji, odkrivanju metafizike in transcendence, ponovno zanimanje za religijo in misticizem, upor proti realističnemu oz. naturalističnemu videnju sveta in postav-

---

też ustabilizowanego znaczenia – akceptowanego przez historyków literatury polskiej. Mówiąc w największym skrócie, w polskiej historii XX wieku termin 'modernizm' powoduje równocześnie dwa kłopoty: 1) kłopot z terminem oraz 2) kłopot z przedmiotem.« (V slovenščino prevedla L. R.)

⁵ V kontekstu slovenske književnosti je obdobje *mlade Poljske* primerljivo s slovensko moderno.

⁶ Bolecki (*Modalności* 29–31) navaja »mikroperiodizacijo« literature PRL, ki je v veliki meri zaznamovana z družbeno-političnimi dejavniki: obdobje relativne svobode v kulturi (1945–1948); socialistični realizem (1949–1955); t. i. odjuga (1956–1968/70); nova liberalizacija (1970–1976); nadaljevanje liberalizacije – vključitev izseljenske literature v poljsko kulturno življenje ter »podzemno« izdajanje knjig (1976–1989).

ljanje umetnosti za vzor življenju. Umetniška dela, ki so nastajala po letu 1890, so tako glede na prevladujoče značilnosti v literarnovednih razpravah dobivala različne oznake: modernizem, impresionizem, simbolizem, neoromantika, dekadenca. Wyka termin (mladopoljski) modernizem, v primerjavi z realizmom in naturalizmom, opredeljuje kot oznako za novost, modernost, nove načine izražanja in pogleda na svet v literaturi na prelomu 19. in 20. stoletja, zaradi česar ga predlaga kot oznako za začetno fazo literature *mlade Poljske*. Kot glavno značilnost mladopoljskega modernizma navaja pesimističen odnos do življenja in resignacijo, kar po njegovem mnenju kasnejša literatura *mlade Poljske* presega s pozitivnim pogledom na življenje.

V nasprotju z Wyko je poljska literarna kritika med obema vojnoma termin modernizem razširila na celotno obdobje literature *mlade Poljske*, predvsem z namenom vzpostavitve opozicije avantgardi po letu 1918. S tem pa je modernizem, ki ga že Wyka zaradi pesimizma in resignacije obravnava pejorativno, oz. celotna *mlada Poljska* dobila negativen prizvok, predvsem v smislu manj izvirne literature v primerjavi s provokativnostjo in inovativnostjo avantgardnih del. Podobno so kasneje pisatelji Druge poljske republike, npr. Tadeusz Peiper, Julian Tuwim, Witold Gombrowicz in Czesław Miłosz, vzpostavili negativen pogled na literaturo mladopoljskega modernizma (Bolecki, *Modalności* 60–61).

Da je termin modernizem v poljski literaturi oz. kulturi problematičen in vendarle nekoliko širši pojem od prve faze literature *mlade Poljske* oz. celotnega obdobja mladopoljske literature, je nakazal Jan Józef Lipski, ki je sicer izhajal iz Wykove koncepcije in je modernizem obravnaval kot sopomenko za literaturo *mlade Poljske*. Kot navaja Ryszard Nycz (*Język* 14), je Lipski v leta 1975 izdani knjigi o Janu Kasproviczu izrazil mnenje, da bi bilo treba oznako modernizem ponovno premisliti: »Pravzaprav menim, da se je modernizem na Poljskem začel okrog leta 1890 in traja vse do danes«⁷ (Lipski 32), kljub temu pa kasneje ni nadaljeval z raziskavami o modernizmu v predlaganem širšem časovnem okvirju.

Modernizem in novejša poljska literarna veda

S časovno distanco od obdobja v literaturi, ki naj bi ga označeval termin modernizem, težnjo po večji poenotenosti poimenovanj obdobij v posameznih nacionalnih literaturah, zlasti v komparativističnih študijah,

⁷ »W zasadzie jestem zdania, że modernizm na gruncie polskim zaczął się ok. 1890 r. i trwa do dziś.« (V slovenščino prevedla L. R.)

ter s pojavitvijo postmodernizma oz. upadom zanimanja za postmodernizem – Cieślak-Sokołowski («Trzy» 21) ugotavlja, da je ravno upad zanimanja za postmodernizem v drugi polovici 90. let 20. stoletja spodbudil ponovni premislek o modernizmu oz. o »novih modernizmih« – se je v poljski literarni vedi pojavila potreba po novih premislekih glede termina modernizem oz. literature, ki naj bi jo ta oznaka opredeljevala.

»Moderniziranje« modernizma

V 90. letih je literarnovedna revija *Teksty drugie* v tematski številki z naslovom *Moderniziranje modernizma* (*Modernizowanie modernizmu*, 1994), posvečeni literarnemu zgodovinarju Michału Głowińskemu, ki se je zavzemal za »posodobitev« mišljenja o literaturi, zlasti pa za boljše razumevanje modernizma in sodobnosti (Nycz, »Michał« 3), opozorila na potrebo po novih razpravah in premislekih o poljskem modernizmu v širšem kontekstu in ga obravnavala kot izhodišče za postmodernizem. Pri tem se razprave v največji meri osredotočajo na problematiko nejasnosti oznake modernizem oz. na definiranje terminov modernost, modernizem in sodobnost⁸ ter na problem odnosa med modernizmom in avantgardo, manj pa na konkretnejše razprave o poljski modernistični literaturi.

Janusz Sławiński (Głowiński et al. 319) je konec 90. let 20. stoletja nadaljeval z redefiniranjem in v *Slovarju literarnih pojmov* (*Słownik terminów literackich*), drugače od starejših opredelitev, širše opisal poljski modernizem, pri čemer je izhajal iz anglosaksonskega pogleda na literarno obdobje, na podlagi katerega je oblikoval seznam značilnih potez poljskega modernizma: (1) avtonomnost umetnosti, ki na prvo mesto postavlja estetsko funkcijo brez uporabnih ciljev, (2) razlikovanje med visoko in popularno umetnostjo, (3) kult originalnosti, novosti in zavračanje tradicije, (4) eksperimentiranje, (5) teoretsko utemeljevanje ustvarjalnih postopkov v obliki literarnih manifestov in programov, (6) iskanje bistva, esence posameznih umetnosti, (7) antimimetizem, (8) samozadostnost umetniškega dela, (9) opozicija med obliko in vsebino, (10) relacija med umetnostjo in sodobnimi civilizacijskimi spremembami. Poleg tega je Sławiński (ibid.) predlagal seznam avtorjev, ki naj bi tvorili poljski modernistični literarni kanon:

⁸ Npr. razprava Mieczysława Porębskega »Modernost, moderna, postmodernizem« («Moderność, moderna, postmodernizm») in razprava Edwarda Możejka »Literarni modernizem: nejasnost termina in dihotomija smeri« («Modernizm literacki: niejasność terminu i dychotomia kierunku»).

Kakor koli zamišljen modernistični literarni kanon v poljski literaturi bi moral obsegati dela pisateljev, kot so W. Berent, S. Brzozowski, K. Irzykowski, B. Leśmian, S. I. Witkiewicz, B. Schulz, W. Gombrowicz, T. Peiper, J. Przyboś, J. Czechowicz, Cz. Miłosz, T. Różewicz, M. Białoszewski, Z. Herbert.⁹

Ryszard Nycz

V monografiji *Jezik modernizma (Język modernizmu, 1997: 5–42)* Ryszard Nycz poljski modernizem prav tako obravnava v anglosaksonskem razumevanju, pri čemer v izhodišču ugotavlja, da je poljska literatura 90. let že del postmodernizma, zato je mogoče na modernizem gledati kot na celoto oz. zaključeno obdobje. Tradicionalno periodizacijo poljske literature 20. stoletja zavrne z argumentom, da se književnost ne spreminja tako hitro in je treba nanjo gledati celostno, zato delitev na kratka obdobja, v veliki meri zaznamovana z družbenopolitičnimi dejavniki, ni primerna. Za literaturo tega obdobja predlaga skupno oznako *modernistična literarna formacija (modernistyczna formacja literacka)*, njeno začetno fazo umešča okrog leta 1910, iztekati pa naj bi se začela v 60. letih 20. stoletja. Najpomembnejšo vlogo pri oblikovanju temeljev poljske *modernistične literarne formacije* Nycz (*Język* 40) pripisuje Waclawu Berentu, ki je razvil koncept sodobnega polifoničnega psihološkega romana, Bolesławu Leśmianu in njegovemu konceptu poetičnega jezika, Karolu Irzykowskiemu s konceptom avtonomije v literaturi ter Stanisławu Brzozowskiemu in njegovi ideji angažirane literature in kritike v vlogi znanilke družbenih, civilizacijskih in nazorskih sprememb. Romantična paradigma, ki je literaturi dodeljevala nalogo ohranjanja nacionalne identitete, se začne v začetku 20. stoletja, čeprav Poljska do leta 1918 še ni dosegla državne samostojnosti, rahljati. Ustvarjalci se so se začeli spraševati, na kakšne druge načine bi literatura še lahko prispevala k ohranjanju poljske neodvisnosti, in alternativo našli v avtonomni literaturi, ki ni pod pritiskom izpolnjevanja »izvenestetskih« nalog. Taka literatura naj bi pripomogla k ohranjanju identitete z močjo svoje duhovne neodvisnosti (ibid. 24).¹⁰

⁹ »[W] polskiej lit. jakkolwiek pomyślany kanon modernistyczny musiałby objąć twórczość takich pisarzy, jak W. Berent, S. Brzozowski, K. Irzykowski, B. Leśmian, S. I. Witkiewicz, B. Schulz, W. Gombrowicz, T. Peiper, J. Przyboś, J. Czechowicz, Cz. Miłosz, T. Różewicz, M. Białoszewski, Z. Herbert.« (V slovenščino prevedla L. R.)

¹⁰ Pri tem Nycz temelji na študiji A. Potockega z naslovom *Poljska sodobna literatura 1860–1910*, ki sicer v poljski literarni vedi, kot ugotavlja, ni doživela večjega odmeva. Gl. Potocki, Antoni. *Poljska literatura współczesna 1860–1910*. Varšava: Gebethner in Wolff. 1911–1912.

Avtonomija in inovativnost literature je po Nyczu ena osrednjih značilnosti *modernistične literarne formacije*, posledično ima poljski modernizem anticipativen, v prihodnost usmerjen karakter, saj je literatura s težnjo po avtonomnosti napoved(ov)ala narodno osvoboditev. Glede na opozicije, ki zaznamujejo modernistično ustvarjanje – elitna in popularna literatura, avtonomna in angažirana literatura – Nycz (ibid. 32) oblikuje štiri modele literature in literarne kritike, značilne za *modernistično literarno formacijo*: (1) elitni in avtonomni model (visoki modernizem: kritika Karola Irzykowskega in dela Bolesława Leśmiana, Józefa Czechowicza, Stanisława Ignacyja Witkiewicza, Bruna Schulza, Witolda Gombrowicza); (2) elitni in angažirani model (prva in druga Avantgarda ter kritika Stanisława Brzozowskega); (3) angažirani in popularni model (kritika Stanisława Baczyńskiego in tradicionalna angažirana poezija); (4) avtonomni in popularni model (dela Tadeusza Boya-Żeleńskiego, Juliusza Kaden-Bandrowskega in skupine Skamander).

Nycz zaključek poljskega modernizma oz. začetek postmodernizma, podobno kot anglosaksonska literarna veda, umesti v 60. leta 20. stoletja. V tem obdobju opaža usihanje modernizma, estetsko izčrpanost in dvom v kategorijo novosti kot glavnega kriterija za vrednotenje literature. Opozicije (elitna in popularna literatura, visok in nizek slog itd.), niso več tako jasne, v literaturo vdirajo »nečiste« oblike, pojavi se heterogenost motivov in tem, mešanje abstrakcije in stvarnosti, narašča zanimanje za to, kar je nenavadno, radikalno drugačno in kar v jeziku ostaja neizraženo in nepredvidljivo. Te značilnosti pa so že del postmodernizma, ki ga Nycz sicer vidi kot novo literarno obdobje, ki pa se ne distancira radikalno od modernizma, temveč ga ohranja oz. vključuje (42).

Włodzimierz Bolecki in *Modalnosti modernizma*

Włodzimierz Bolecki v članku z naslovom »Modernizem v poljski literaturi 20. stoletja (uvodna študija)« (»Modernizm w literaturze polskiej XX w. (rekonesans)«, 2002) in nato še v monografski študiji poljskega literarnega modernizma z naslovom *Modalności modernizmu* (*Modalności modernizmu*, 2012) izpostavlja, da je poljski modernizem, ki ga sam umešča v vzhodnoevropski modernizem, notranje raznolik in odvisen od narodnih tradicij in zgodovin: »razlike med nacionalnimi različicami modernizma so [...] pogosto bolj očitne kot podobnosti«¹¹

¹¹ »różnice pomiędzy narodowymi odmianami modernizmu są [...] często wyraźniejsze niż podobieństwa.« (V slovenščino prevedla L. R.)

(*Modalnosti* 13). Pri opisovanju poljskega modernizma se Bolecki izogne obravnavi modernizma v okviru *mlade Poljske* ali avantgarde in ga obravnava v širšem smislu, tako da za determinanto obdobja postavi splošen koncept sodobnosti in modernosti konca 19. oz. 20. stoletja, s predpostavko, da so pojem sodobnosti posamezni ustvarjalci razumeli in razvijali v različne smeri. Namesto da bi posamezne smeri in tokove v literaturi in kulturi poskušal speljati na skupni imenovalac, jih obravnava kot raznovrstne dele celote, mrežo raznolikih literarnih smeri in vse skupaj z nadpomenko označi s pojmom modernizem, pri čemer se zaveda, da je poimenovanje »teoretični konstrukt« (9–12).

Zgodovinske spremembe, s katerimi se je Evropa soočala konec 19. stoletja, med literarnimi ustvarjalci niso bile brezpogojno sprejete kot nekaj pozitivnega. Nad napredkom oz. modernizacijo so se navduševali zlasti futuristi, medtem ko so gospodarske, politične in posledično socialne spremembe za ostale pomenile grožnjo ter strah pred degradacijo in deestetizacijo. Bolecki (72–82) meni, da je ravno konflikt med (takratno) sodobnostjo in modernizacijo, med realnostjo in ideali napredka ter posledično protest proti estetiki dobe industrializacije in obramba koncepta človeka pred grožnjami, ki so jih prinašale te spremembe, ena najzanimivejših posebnosti poljskega literarnega modernizma. Raznolikost v literarnem ustvarjanju 20. stoletja opredeljuje s teorijo dominant oz. idejno-formalnih lastnosti del, ki so prevladovale v določenem obdobju in ki bralcu ali literarnemu teoretiku pomagajo pri opredeljevanju in razumevanju besedila. Glavne dominante poljskega modernizma so: simbolizem (bistvo obstaja zunaj jezika, ki je zgolj posrednik); vitalizem (v središču je kategorija obstoja, bivanja); esencializem (iskanje bistva, avtonomija umetnosti in zavračanje utilitarne vloge umetnosti), ki ga Bolecki vidi kot eno osrednjih dominant poljskega modernizma; relacionizem (omejitev predstavljanja resničnosti na izbrano gledališče, npr. na junakovo zavest); konvencionalizem (sodobna umetnost temelji na konvencijah in deluje zgolj znotraj njih); poetičnost (izhaja iz ruskega formalizma, znak je večpomenski in nima [zgolj] uporabne funkcije) in konstruktivizem (umetnost kot konstrukt poljubnih elementov).

Dominante se v posameznih fazah modernizma pojavljajo bolj ali manj intenzivno, predvsem pa v različnih podobah upoštevajoč dane okoliščine. Glede na zgodovinska dejstva in teorijo dominant se periodizacija literature poljskega modernizma, ki jo predlaga Bolecki (82–86), začneja z mladopoljskim modernizmom od 1890 do 1918, za katerega je značilna zavrnitev tradicije pozitivizma in mimetizma 19. stoletja in v kateri glede na teorijo dominant prevladujejo simboli-

zem, esencijalizem in vitalizem. Avtorji prve faze poljskega modernizma, med katerimi Bolecki navaja Karola Irzykowskega, Waclawa Berenta, Stanisława Ignacyja Witkiewicza, Zofio Nałkowsko, Tadeusza Boya-Żeleńskiego, Leopolda Staffa, Bolesława Leśmiana, Jana Kasprowicza, Juliusza Kaden-Bandrowskega in Andrzeja Struga, so zagovarjali nove ideje: avtonomijo umetnosti, prepletanje žanrov, povezavo literature s filozofijo, psihologijo in drugimi humanističnimi vedami, nadvladajoče in transkulturne ideje in motive v umetnosti, večpomenskost ter nasprotovali utilitarni vlogi umetnosti; umetnost zanje ni predstavljala posnetka resničnosti, temveč orodje, ki omogoča individualno konstruiranje resničnosti.

Po letu 1918 do leta 1945 sledi modernizem Druge poljske republike, ko je Poljska po 123 letih ponovno pridobila samostojnost, v literaturi pa je prevladala dokončna zavrnitev romantične tradicije (t. i. romantična paradigma), ki je literaturo postavljala v vlogo ohranjevalke narodne identitete. Ideje prve faze modernizma so bile v drugi fazi splošno sprejete in nadgrajevane. V obdobju med obema vojnama so se pojavila avantgardna gibanja (npr. skupine Skamander,¹² Krakovska avantgarda,¹³ Druga avantgarda¹⁴), ki jih je prekinila druga svetovna vojna, med katero je literatura nastajala v oteženih okoliščinah. Glavne dominante druge faze poljskega modernizma, ki so jo sprva zanimali predvsem kult urbanizacije ter neomejene civilizacijske in umetniške možnosti sodobnosti (eksperiment, igra, deformacija, parodija, tehnika, oblika), v 30. letih pa se je temu pridružila slutnja katastrofe (katarstrozem), in je vseskozi poudarjala avtonomnost literarnega dela, so vitalizem, esencijalizem, konstruktivizem, simbolizem, relacionizem in poetičnost. Posebnost avantgardne literature je tudi vizualizacija besedila, pisatelji svoja dela opremljajo z dodatki; risbe, fotografije, različne pisave in drugi vizualni elementi postanejo del besedila (npr. Bruno Schulz, Stanisław Ignacy Witkiewicz).

Tretja faza poljskega modernizma obsega literaturo po drugi svetovni vojni, ki je, glede na intenzivne družbenopolitične spremembe, raznolika in vključuje dela, nastala v okviru socialističnega realizma (1949–

¹² Skupina se je oblikovala v Varšavi. Glavni predstavniki: J. Tuwim, K. Wierzyński, J. Lechoń, J. Iwaszkiewicz, A. Słonimski, M. Pawlikowska-Jasnorzewska (Bolecki, *Modalności* 45).

¹³ Kot pove že ime, je skupina delovala v Krakovu. Glavni predstavniki: J. Przyboś, T. Peiper, A. Ważyk, A. Wat (Bolecki, *Modalności* 45).

¹⁴ Generacija Druge avantgarde debitira po letu 1930, njeni glavni središči pa sta Vilna v današnji Litvi in Lublin. Predstavniki: Cz. Miłosz, J. Czechowicz, W. Sebyła, K. I. Gałczyński, B. Schulz, W. Gombrowicz idr. (Bolecki, *Modalności* 45).

1956), izseljenske literature, avantgardno in simbolistično literaturo po letu 1956 in dela z znaki postmodernizma iz 90. let. V tretji fazi, zlasti po letu 1956, prevladujejo dominante vitalizma, konvencionalizma in poetičnosti. Med vojno je večina avtorjev prve in druge faze poljskega modernizma bodisi umrla (npr. Bruno Schulz, Stanisław Ignacy Witkiewicz) bodisi zapustila Poljsko (npr. Witold Gombrowicz, Gustaw Herling-Grudziński). Literatura modernizma tretje faze je zato sočasno, vendar v zelo raznolikih pogojih, nastajala na Poljskem in v izseljenstvu. Ravno izseljenska ustvarjalnost je poskrbela za kontinuiteto literature poljskega modernizma, ki je bila na območju današnje Poljske zlasti v 50. letih prekinjena z doktrino socialističnega realizma, obe pa je poljska literarna zgodovina dokončno združila po letu 1990. Med avtorji tretjega obdobja modernizma Bolecki omenja Jarosława Iwaszkiewicza, Czesława Miłosza, Zbigniewa Herberta, Wisława Szymborsko, Tadeusza Różewicza, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Julio Hartwig, Mirona Białoszewskega, Adama Zagajewskega idr. Z razvojem kapitalizma konec 20. stoletja se je tudi na Poljskem in v poljski literarni vedi pojavila nova periodizacijska oznaka – postmodernizem –, vendar Bolecki tudi med deli avtorjev mlajših povojnih generacij – npr. Pawła Huelleja, Stefana Chwina, Olge Tokarczuk, Andrzeja Stasiuka idr. – v večji meri opaža značilnosti modernizma kot postmodernizma. (82–96).

Druge novejšje študije poljskega modernizma

Mieczysław Dąbrowski v razpravi z naslovom *Modernizem, avantgarda, postmodernizem – projekt celote (Modernizm, awangarda, postmodernizm – projekt całości*, 2009: 153–188) izhaja iz opredelitev modernizma R. Nycza in W. Boleckega, pri čemer modernizem *mlade Poljske*, ki ga poimenuje »zgodovinski/historični« ali »mali« modernizem, avantgardo in postmodernizem vidi kot tri smeri, ki so zaznamovale literaturo 20. stoletja, ter vse tri označuje z nadpomenko modernizem, ki še vedno »traja v mutiranih oblikah« (155).

Na prehodu v 20. stoletje je zgodovinsko-sociološka paradigma v literaturi začela prehajati v estetsko-eksistencialno, kar pomeni, da je literatura še naprej prinašala zgodbe o človeku in njegovem obstoju, vendar pri tem ni bilo več tako pomembno, kaj se pripoveduje, temveč na kakšen način. Obdobje, ki naj bi ga opredeljeval pojem modernizem, Dąbrowski (155–160) v kontekstu poljske literature razdeli na filozofski modernizem, civilizacijski modernizem ali avantgardo in eksistencialno-estetski modernizem, ki naj bi glede na anglosaksonsko

literarno zgodovino že delno ustrezal značilnostim postmodernistične literature, pri čemer opozarja, da se je na Poljskem postmodernizem pojavil šele po letu 1989 s kapitalističnim sistemom. Med vsemi tremi podobdobji Dąbrowski išče skupne točke, ki jih najde na filozofski (nihilizem, odsotnost jasnih oz. dokončnih moralnih in etičnih resnic, metafizični dvom), estetski (domišljen jezik, ki določa vsebino [in ne vsebina jezika], konflikt med naravo in kulturo, kriza naracije) in splošno komunikacijski ravni (opozicija med visoko in popularno kulturo, estetizacija, melanholija, katastrofizem).

Nove razprave o poljskem modernizmu, ki prav tako nadaljujejo koncepta R. Nycza in W. Boleckega, prinašata literarnovedni reviji *Filozofsko-literarna revija* (*Przegląd Filozoficzno-Literacki*, 2013) in *Poznanjske polonistične razprave* (*Poznańskie Studia Polonistyczne*, 2014). Tematski številki revij, naslovljeni z *Modernizem(-zmi)* (*Modernizm(y)*) oz. *Obnavljanje modernizma* (*Odnawianie Modernizmu*), nadaljuje ta preučevanje poljskega modernizma (pa tudi drugih modernizmov) ob upoštevanju specifične poljske zgodovinsko-politične realnosti in ga umeščata v kontekst srednje in vzhodne Evrope, pri čemer poudarjata raznolikost modernističnih tokov. Prinašata pregledne prispevke na temo modernizma v literarni vedi, modernizma srednje Evrope, pa tudi prevode nekaterih novejših študij svetovnega (anglosaksonskega) modernizma¹⁵ in recenzije monografije *Modalnosti modernizma* W. Boleckega. Poleg tega se zlasti revija *Filozofsko-literarni pregled* osredotoča na pestrost evropskih modernističnih tokov in njihovih lokalnih oz. regionalnih različic, kar nakazuje z naslovom *Modernizem(-zmi)*, utemeljuje pa s članki na temo modernizmov v različnih nacionalnih literaturah in poleg poljskega v obliki študij izbranih del ali tematskih sklopov predstavlja še češki, hrvaški, litovski, madžarski in ukrajinski modernizem.

Sklep

Novejše poljske literarnovedne študije se distancirajo od tradicionalne periodizacije in se osredotočajo na preučevanje literature 20. stoletja kot celote. Poljski modernizem postavlja v perspektivo srednje oz. vzhodne

¹⁵ Npr. Tomasz Cieślak-Sokołowski: »Novi modernizmi. Zemljevid razprav« (»Nowe modernizmy. Mapa debat«), Mateusz Chmurski: »Modernizem(-zmi) srednje Evrope. Uvodna študija« (»Modernizm(y) Europy Środkowej. Rekonesans«), Douglas Mao in Rebecca Walkowitz: »Nove modernistične študije« (»Nowa studia modernistyczne«).

Evrope, pri čemer se zavedajo, da literarna zgodovina že nekaj časa ni več enotna vélika zgodba, temveč konstelacija smeri, tokov in pogledov. S to novo paradigmo se preučevanje poljskega modernizma tudi oddaljuje od zgolj »anglosaksonskega pogleda« in na modernizem gleda od znotraj navzven, torej se zavzema za preučevanje ob upoštevanju zgodovinskih, političnih, kulturnih in družbenih okoliščin Poljske in tudi srednje- oz. vzhodnoevropskega prostora in ne zgolj za raziskovanje v smislu sledenja oz. sinhronizacije z anglosaksonskim modernizmom.

Temeljna koncepta modernistične formacije v sodobni poljski literarni vedi izoblikujeta Ryszard Nycz in Włodzimierz Bolecki, ki osrednje dominante poljskega modernizma vidita v postulatu za neodvisnost literature, zavračanju utilitarne vloge in iskanju bistva (esencializem). Obdobje med obema vojnama je prineslo razcvet inovativnega ustvarjanja, zlasti v okviru avantgardnih gibanj, ter v nekaterih krogih navdušenje nad sodobnimi spremembami (industrializacija, napredek, izumi, iznajdbe), kar pa ni bilo vseprisotno. Pogosteje kot entuziazem se v literarni ustvarjalnosti pojavlja konflikt med sodobnostjo in modernizacijo, ki je povzročala nelagodje ter strah pred degradacijo človeka in umetnosti, ravno ta konflikt pa poljska literarna veda vidi kot eno izmed posebnosti poljskega modernizma. Zaradi političnih ali ekonomskih razlogov so se v različnih obdobjih, zlasti pa med drugo svetovno vojno in po vojni, številni Poljaki, med njimi pisatelji, odločili za življenje v izseljenstvu, kar je naslednja izmed posebnosti poljskega modernizma, ki je tako vzporedno, vendar pod različnimi pogoji, nastajal na Poljskem in v izseljenstvu. Oba modernizma je poljska literarna veda združila zlasti po letu 1990, ravno »izseljenski« modernizem pa je tisti, ki je prinesel najboljša dela in ohranil kontinuiteto poljskega modernizma tudi med vojno in v času socialističnega realizma.

Glede na zgodovinske okoliščine in specifik novejša literarna veda poljski modernizem deli na tri podobdobja (posamezni avtorji za podobdobja sicer predlagajo različna poimenovanja, glede časovnega okvirja in specifik pa so si precej enotni): (1) modernizem *mlade Poljske*, (2) avantgarda, (3) modernizem po letu 1945. Avantgarda obdobja med obema vojnama, 1918–1939, je najpogosteje pojmovana kot visoki modernizem, v katerem so nastala najboljša modernistična dela. Obdobje modernizma po letu 1945 je notranje precej raznoliko, zaključuje pa ga postmodernizem, ki je v okviru poljske literarne vede dokaj zadržano obravnavan (W. Bolecki) oz. viden zlasti kot zadnja faza modernizma in ne kot samostojna periodizacijska oznaka (R. Nycz, M. Dąbrowski).

LITERATURA

- Bolecki, Włodzimierz. »Modernizm w literaturze polskiej XX w. (rekonesans)«. *Teksty drugie* 76.4 (2002): 11–34.
- — —. *Modalności modernizmu*. Varšava: Instytut Badań Literackich Pan, Akademia Humanistyczna, 2012.
- Chmurski, Mateusz. »Modernizm(y) Europy Środkowej. Rekonesans«. *Przegląd Filozoficzno-Literacki* 36.1–2 (2013): 395–419. Splet. 10. 12. 2016.
- Chmurski, Mateusz, Małgorzata Szumna, in Marta Wyka. »Trzy głosy o książce Włodzimierza Boleckiego Modalności modernizmu«. *Poznańskie Studia Polonistyczne* 20.2 (2014): 310–318. Splet. 10. 12. 2016.
- Cieslak-Sokołowski, Tomasz. »Nowe modernizmy. Mapa debat«. *Poznańskie Studia Polonistyczne* 20.2 (2014): 7–9 in 13–33. Splet. 12. 12. 2016.
- Dąbrowski, Mieczysław. *Komparatystyka dyskursu/Dyskurs komparatystyki*. Varšava: Dom Wydawniczy Elipsa, 2009. 153–88.
- Głowiński, Michał, Teresa Kostkiewiczowa, Aleksandra Okopień-Sławińska, in Janusz Sławiński, ur. *Słownik terminów literackich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1998.
- Harlamov, Aljoša. *Slovenski modernistični roman*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2016. 6–47.
- Hutnikiewicz, Artur. »Europejski modernizm i Młoda Polska«. *Młoda Polska*. Varšava: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. 7–49.
- Lipski, Jan Józef. *Twórczość Jana Kasprowicza w latach 1891–1906*. Varšava: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1975. 32.
- Mao, Douglas, in Rebecca Walkowitz. »Nowa studia modernistyczne«. *Poznańskie Studia Polonistyczne* 20.2 (2014): 97–115. V poljščino prevedla Andrzej in Maria Kęsiak. Splet. 10. 12. 2016.
- Modernizm(y)*. Tematska številka revije *Przegląd Filozoficzno-Literacki* 36.1–2 (2013). Splet. 5. 12. 2016.
- Modernizowanie modernizmu*. Tematska izdaja revije *Teksty drugie* 5.5–6 (1994).
- Mozejko, Edward. »Modernizm literacki: niejasność terminu i dychotomia kierunku«. *Teksty drugie* 5.5–6 (1994): 26–45.
- Nycz, Ryszard. »Michał Głowiński i duch nowoczesności«. *Teksty drugie* 5.5–6 (1994): 1–3.
- — —. *Język modernizmu: prolegomena historycznoliterackie*. Wrocław: Wydawnictwo Fundacji dla Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997.
- Odnawianie modernizmu*. Tematska izdaja revije *Poznańskie Studia Polonistyczne* 20.2 (24) (2014). Splet. 5. 12. 2016.
- Porębski, Mieczysław. »Moderność, moderna, postmodernizm«. *Teksty drugie* 5.5–6 (1994): 17–25.
- Wyka, Kazimierz. *Modernizm polski*. Krakov: Wydawnictwo Literackie, 1959.

Understanding of Modernism in the Newest Polish Literary Studies

Keywords: Polish literary studies / Polish literature / literary periods / modernism / avant-garde / Young Poland / Nycz, Ryszard / Bolecki, Włodzimierz

Based on existing literary studies, this article presents the development of understanding and discussions about Polish modernism. Polish literary criticism adopted the concept of modernity at the end of the 19th century from Western Europe. The term modernism appeared in Polish literary studies in first half of the 20th century. First it was used for defining literature at the turn of the 19th and 20th century – sometimes it denoted the initial literary phase of the so-called *Young Poland* (K. Wyka) or, if used by the literary criticism between the two world wars, the period of *Young Poland* as a whole (1890–1918). Newest literary studies (R. Nycz, W. Bolecki), particularly after 1990, discuss Polish literature of the 20th century from Anglo-Saxon perspective and place modernism in the context of the Central- and East European area with consideration of regional socio-political and cultural-historical factors (i.e. Poland as non-existent country, independence since 1918, World War II, communism, emigration). R. Nycz, W. Bolecki and M. Dąbrowski specify some main characteristics of the Polish modernism, namely: independence and rejection of utilitarianism in literature, as well as essentialism and conflict between modernity and modernization. Due to temporarily obligatory socialist realism Polish modernist literary works were not written just in Poland but also in exile, where certain authors maintained continuity of the Polish modernism. Contemporary Polish literary studies combine both branches of modernism (»domestic« and »exilic«). In addition, three subperiods of Polish modernism have been defined as: Young Poland modernism, avant-garde and after 1945 modernism.

1.02 Pregledni znanstveni članek / Review article
UDK 821.162.1.09"19"